

Middelalderens Skagen

Arne Kvitrud

Navnet Skagen betyr neset eller odden, og er skrevet i bestemt form. Den eldste kjente bruken av navnet er i 1296.¹ Navnet uttaltes fra gammelt som Ska'en (på samme måte som Stra'en for Stranden), men skrivenormalen har etter hvert overtatt helt.²

Skagen brukes i dag om området fra Valberget til Torget og om gata som går der. På 1500-tallet var bruken av ordet begrenset til området på nedsiden av Valbergtårnet.³ Skagen har trolig vært neset under Skagen Brygge Hotell. Neset er nå borte fordi en har bygget seg utover i sjøen, og delvis har sprengt det bort. «Ute på Skagen» ble brukt som stedsangivelse i 1627,⁴ og på 1600- og 1700-tallet bodde flere skatteyttere i «Fra Skagen til Torget»⁵ Etter hvert ble navnet Skagen brukt om hele området fra Valberget til Torget, kanskje som en forkorting. En kan også se for seg at Gaden til Skagen ble til gata Skagen. Tilsvarende har området Holmen i Stavanger trolig sitt opphav i Veien til Holmen (Kuholmen) og området som i skattelister omtales som Fra Holmen til Pottemakerstranden.⁶

BEBYGGELSEN OG BYGÅRDENE PÅ SKAGEN

Skagen er omtalt bare som «Skagen» i perioden 1296-1311.⁷ I 1391 og 1392⁸ ble lagtinget holdt i setestuen på Midtskagen og i 1362 på Insteskagen.^{9r} Det er lite trolig at Skagen ble delt opp i årene etter den store mannedauen, så gårdene er nok eldre enn 1349. Det er da mulig at oppdelingen av Skagen i ytre, midtre og indre Skagen kan ha foregått mellom 1311 og 1349. Middelalderkildene er ikke tilstrekkelige til å plassere gårdene, så en må bruke yngre kilder. Indre, Midtre og Ytre Skagen betegnet hvor nær odden bygårdene lå.¹⁰

På hver eiendom var det trolig ett hus fra sjøen til gata. Vi vet at flere hus i Stavanger hadde setestue på 1300-tallet,¹² deriblant på Skagen. Det var et

Motstående side: Eiendommen (Skagen 39) opp trappa kan ha vært hustru Beretes stekerhus. Huset og muren ble revet i 1937. Fotograf er ukjent.

Nordgrensen for Skagen gikk i området ved fotgjengerinngangen til parkeringsanlegget på Valberget. Fotograf: Arne Kvitrud i 2015.

Sjøhuset på Skagenkaien, som tidligere hørte til Skagen 30.
Fotograf: Arne Kvitrud i 2015.

Sjøhusene på Skagen i 1898. Fra høyre Skagen 24, 26, 28, 30, 32 og 34.¹⁹
Fotograf ukjent.

Domkapitlets segl i 1385.

Tegningen er laget av Terkel Klevenfeldt.²⁰

rom der en skrev dokumenter og hadde gjester. Det var nok husets stasstue. Første del av ordet viser til et opphøyd golv langs veggene som ble brukt til sitte- og soveplass.¹³ Fra skriftlige kilder på 1300-tallet vet vi at flere av husene i Stavanger hadde loft.¹⁴ Loft betydde to etasjer. I Bergen var det mest vanlig med enetasjes hus omkring år 1200, og det eldste kjente huset med loft er fra 1150-tallet.¹⁵ I England ble det vanlig med trehus i flere etasjer fra 1180-tallet.¹⁶ Det er etter mitt skjønn ikke urimelig å se for seg at sjøhusene på Skagen ble bygd i to etasjer på 1200-tallet. I England var handelshusene innvendig slik at en hadde utsalgsstedet mot gata og lagrene lengst fra gata.¹⁷ Det er mulig at det også var slik på Skagen, med lagrene mot sjøen, slik at varer kunne heises rett inn og ut fra skip. Det er kanskje på grunn av brannfaren, at kjøkkenet eller ildhuset (Skagen 39) var et eget bygg på oppsiden av gata.

Den arkeologiske undersøkelsen som er nærmest middelaldernes Skagen, var i Skagen 29. En fant grus og sand uten middelalderspor. Arkeologiske vurderinger tilsa heller ikke funn i Skagen 25, 27, 29 eller 31¹⁸ - det vil si i bakken fra gata og opp mot Valberget. Sjøhusrekka er så langt jeg vet ikke arkeologisk undersøkt.

GRUNNEIERNE

En festetomt er en eiendom der det foreligger et leieforhold mellom en grunneier, og en fester eller leietaker. I dag brukes oftest systemet der en bonde skiller ut hyttetomter fra gården sin, mot en festeavgift som sikrer en fast inntekt til gården. Leieren har full råderett over tomten, kan sette opp hus på eiendommen og selge bruksretten. Grunneierne i Stavanger fikk en årlig avgift som ble kalt grunnleie, og som en kan sammenlikne med dagens festeavgift.

Prebender var en slags stiftelser, som ga inntekter til prestestillingene ved Domkirken, i hovedsak av leieinntekter. Prebendene i Stavanger hadde før reformasjonen navn etter helgener. Etter reformasjonen fikk de navn etter en av gårdene i de eide. Noen prebender var knyttet til bestemte prestestillinger, mens andre var felleseie. Etter reformasjonen var det kongen som bestemte hvem som skulle ha inntektene av prebendene. I 1561 makeskiftet Erik Rosenkrantz til seg eiendommer fra Kriken prebende.²¹ Dette var trolig en rekke gårder i Stavanger med hovedtyngden på østsiden av Vågen. Kongen ga 2.12.1671 eiendommene i Stavanger til Børnehuset i Bergen, som senere omtales som Manufakturhuset.²²

SKAGEN 28 - YTRE SKAGEN

Vi har ikke opplysninger om Ytre Skagen før i 1559, men når Midtre Skagen er omtalt i 1362, er nok også Ytre Skagen eldre enn 1349. En kan følge eiendommen gjennom en rekke transaksjoner, til vi kan plassere den på en adresse. Tvistene om eiendommen gjør at en lettere kan følge utviklingen. 20.7.1559 solgte Kordt Kordvorson en sjøgrunn på Skagen, til Trond Iversons enke fru Sirit.²³ 10.7.1591 solgte Jon Trondson Benkestokk på sine brorbarns vegne Ytre Skagen med hage til Kristen Trane, som fri eiendom.²⁴ Trolig eide broren Tord Trondson Benkestokk gården til han døde i 1587. Tord var fogd over Jæren og Dalane.²⁵

18.3.1593 solgte Eivind Johansen på Vestby på Finnøy sin odelsgrunn som var halvparten av Ytre Skagen. Den lå inntil indre Skagen som avdøde Erik Rosenkrantz arvinger da eide. Den gikk fra Valberget og til sjøen. Han solgte til Kristen Trane og hans kone hustru Karine Povelsdatter.²⁶ Samme dag solgte Lauritz Anderssen på Få på Finnøy en odelsgrunn som ble kalt for Ytre Skagen til Kristen Trane. Den lå opptil Indre Skagen - som tilhørte Erik Rosenkrantz' arvinger.²⁷ Jeg leser dette som at det var en eiendom, hvor Eivind Johansen og Lauritz Anderssen eide fjerdeparten hver og Jon Benkestokks brorbarn halvparten.

Deler av Skagen 28 var altså i privat eie. Trolig hadde en av beboerne kjøpt ut grunneieren. I yngre kilder ser vi at prisen ofte ble satt til om lag 20 ganger den årlige grunnleien.

23.11.1680 framla Kristian Gram dokumentene fra 10.7.1591 og 18.3.1593, i en rettssak om det skulle betales grunnleie til Manufakturhuset.²⁸ Gram vant saken. Kristian Gram var gift med enka etter den yngre Kristen Kristensen Trane. Kristian Gram solgte til Kasper Wesling 23.4.1688,²⁹ og Kasper Wesling solgte 9.7.1690 til Tormod Torfæus.³⁰

Vi møter Ytre Skagen igjen 21.5.1702, da Tormod Torfæus solgte sin sjøgrunn på Skagen til Jens Østensen Tasta.³¹ Tormod hadde fått to pergamentbrev av sorenskriveren som omhandlet eiendommen, ett fra 1559 og ett av dokumentene fra 1593. Fra en rettssak som startet 23.10.1750 får vi kjennskap til eiendommens videre historie.³² Jens Østensen Tasta solgte på sine barns vegne eiendommen til Johan Seehusen 8.5.1706. 19.3.1738 ble eiendommen tilkjent Jens Østensens barn i overhoffretten fra Johan Seehusens dødsbo. 24.12.1739 fikk Lars Windius skjøte av Jens Østensens arvinger, og reiste så bort fra Stavanger. Kaptein Just Ely kjøpte så eiendommen på auksjon av sin svigerfar Johan Seehusens dødsbo. Hans Onsorg kjøpte så eiendommen av Just

Skagen 28 var venstre del av det gule huset, og Skagen 30 var den høyre delen. De to husene er bygd sammen til ett hus, mens de to tilhørende sjøhusene bakenfor er to bygg, jamfør det gule og det hvite mønet. Fotograf: Arne Kvitrud i 2016.

Når Ytre Skagen er plassert, kan en også plassere de andre Skagen-gårdene. Fra saken i 1750 får vi også vite at eiendommen gikk fra stranden til gaten, ikke lengre enn til dråpefallet på hver side. Videre tvers over gaten hvor hagemurene begynte og opp til Valberget, var det trapper.

Ely, men ville ikke betale 100 riksdaler på grunn av mulige hefter ved eiendommen. 1.2.1751 dømte byfogden at Lars Windius skulle ha 83 riksdaler av kjøpesummen. 16.7.1776 skjøtet Hans Onsorg til sin sønn Børge Onsorg våningshuset med sjøhus og sjøgrunn.³³ 16.2.1797 fikk Nils Laland auksjons-skjøte på huset.³⁴ Nils Laland var fortsatt der i 1807, da tomta hadde brann-takstnummer 348.³⁵ Det tilsvarer det senere nummer 428 fra 1827,³⁶ som er Skagen 28.³⁷

MIDTSKAGEN

Midtskagen er kjent i fire dokumenter fra 1382-1392. I 1382 ble det tatt opp et vitnesbyrd fra Åsodd Knorrsson.³⁸ I 1391 og 1392 avsa lagmannen Peter Niklasson dommer i setestuen på *Midskaganom*.³⁹ Det er mulig at han bodde eller hadde kontor der. Etter dette forsvinner navnet Midtskagen fra kildene. Midtskagen var mellom indre og ytre Skagen, og må ha blitt slått sammen med en av dem. En har argumenter for begge mulighetene.

Skagen 28 (Ytre Skagen) var en del bredere enn naboeiendommene, som tyder på at Midtskagen kan ha blitt slått sammen med den. På 1860-tallet var breddene på Skagen 24 10m, Skagen 26 og 30 7,6m og Skagen 32 9,7m og Skagen 28 hele 12,9m.⁴⁰ Det ble i 1750 betalt en årlig grunnleie av Skagen 28 til Manufakturhuset på 24 skilling, selv om Manufakturhuset tapte rettssaken i 1680. Det samme beløpet betalte Johan Hanssen Seehusen i 1719.⁴¹ I 1750 omtales også grunnene i flertall. Det kan ha vært to tomter med forskjellige grunneiere som ble slått sammen. Tilleggstomta var liten, siden grunnleien var så lav. Sammenslåingen med Ytre Skagen kan ha skjedd før 1593 da Ytre og Indre Skagen grenset mot hverandre. Samtidig kan eiendommene omtalt i 1591 og 1593, ha vært flere adskilte eiendommer, som ble slått sammen. Indre Skagen besto på 1500-tallet av to eiendommer. Det kan derfor også være at Midtskagen var den senere Erik Rosenkranz' gård (Skagen 30).

SKAGEN 30 - ERIK ROSENKRANTZ GÅRD

18.3.1593 var Ytre Skagen nabo til Indre Skagen som tilhørte Erik Rosenkranz' arvinger.⁴² Erik Rosenkranz var lensherre på Bergenhus fra 1560 til 1568, og flyttet så til Danmark hvor han døde i 1575. Kona Helvig Hardenberg, døde i 1599.⁴³ Gården fikk trolig navnet før han flyttet fra Norge. Vi ser at biskopen i Stavanger og erkebiskopen i Trondheim hadde bygårder i Bergen. Bygårdene ivaretok deres handelsinteresser og var overnattingssted for huseieren. Det er nok på samme måte vi må forestille oss at Erik Rosenkranz brukte gården i Stavanger.

En gang mellom 1593 og 1599 solgte Helvig Hardenberg (enka etter Erik Rosenkranz) til Kristen Trane en grunn (Skagen 30) fra sørsiden av Mortensgård (Skagen 32) til Kristen Tranes hus (Skagen 28).⁴⁴

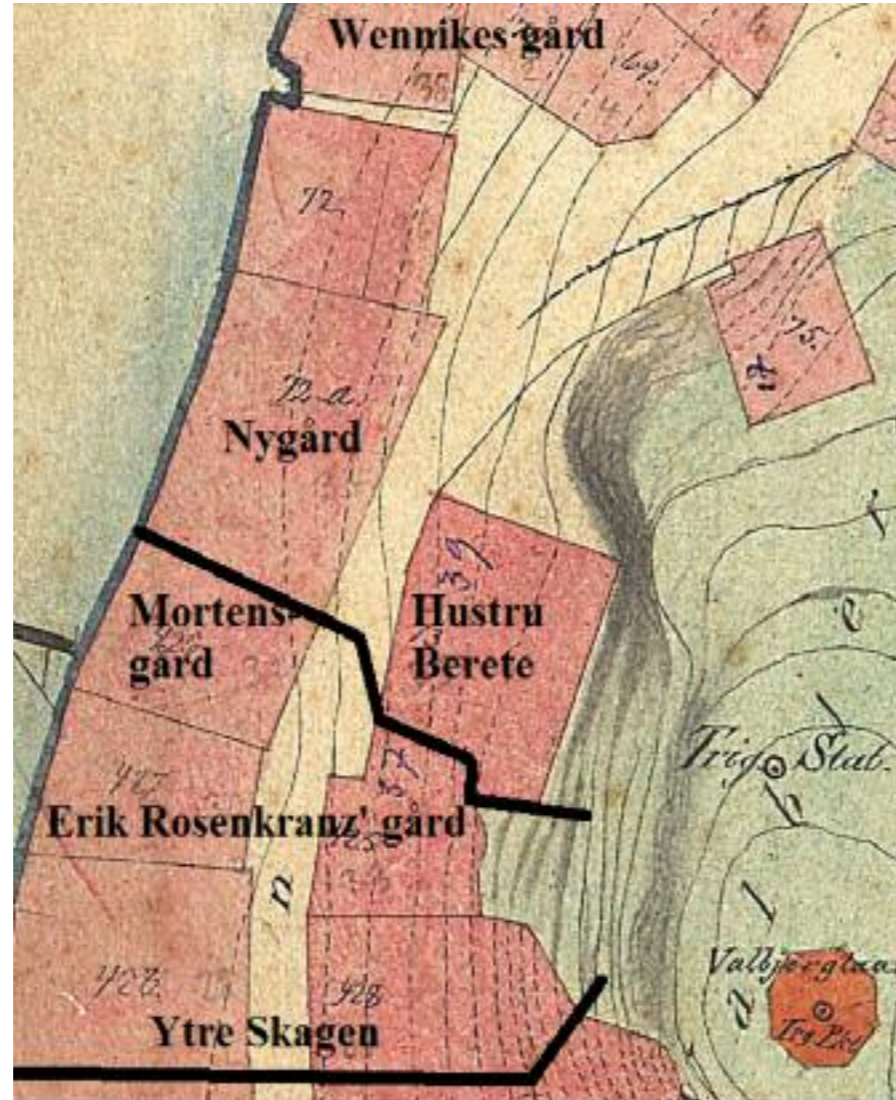
SKAGEN 32 - INDRE SKAGEN OG MORTENSGÅRD

I 1362 holdt lagmannen Torleif Gudmundsson lagting på *"inzsta-Skaghanom"* – Indre Skagen.⁴⁵

Sjøhuset på Skagenkaien, som hørte til Skagen 28. Fotograf: Arne Kvitrud i 2015.

Bygårdene i Skagen-området. Vågen er til venstre og Valberget er til høyre, med Valbergtårnet nede til høyre.¹¹ De tykke svarte strekene markerer grensene for middelalderens Skagen. På grunn av oppdelinger og sammenstillinger av eiendommer, er grensene en indikasjon på grensene i middelalderen.
Tegningen er laget av Arne Kvitrud.

Indre Skagen møter vi igjen i noen nyere dokumenter. 8.3.1576⁴⁶ fikk Kristen Nilsson løyve av domkapitlet til å bygge på Mortensgård, som var den innerste delen av indre Skagen. Eiendommen grenset nedenfor gata mot Torgjer Sauskinn i nord og Erik Rosenkrantz gård i sør. Videre på oppsiden av gaten, fra den store steinen mot Beretes stekerhus i nord og i sør mot en steinmur. Bernt og Katarina Skadde hadde bodd her tidligere. Grunnleien var fem danske mark.

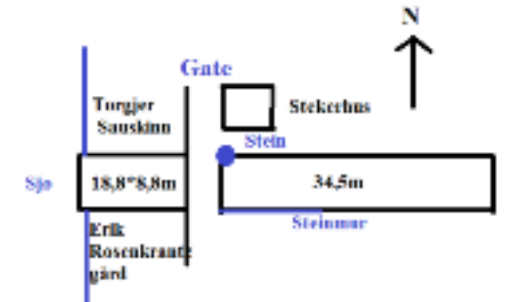
Mortensgård var i 1576 14 norske alen bred nedenfor gaten (8,8m) og 17 alen (10,7m) over gaten.⁴⁷ Gateløpet i 1576 og i dag er neppe helt det samme. Skagen 32 var ca. 9,7m bred mot gata på 1860-tallet, noe som er litt større enn bredden i 1576. Huset kan ha vært noen meter lengre på oppsiden (ut i gata) i 1576.⁴⁸ Omlag 1620 betalte Jakop Søfrensen fem riksmark i grunnleie til domkapitlet for denne eiendommen.⁴⁹

SKAGEN 34 – NYGÅRD

Den neste gården på sjøsiden var Nygård. Nygård er ikke omtalt i 1300-talls-kildene. Navnet tilsier også at det er yngre enn Skagen-gårdene. Den kan være fra 1500-tallet.

I 1576 bodde altså Torgjer Sauskinn på Nygård.⁵⁰ Han hadde i 1567 ei jekt som trafikkerte Bergen.⁵¹ I 1581 solgte Tord Benkestokk gården til Kristen Trane.⁵² Nygård lå mellom Wennikes gård og Mortensgård. Omkring 1620 betalte Jens Jørgensen som var gift med Kirsten Kristensdatter Trane, fire riksmark i grunnleie til domkapitlet.⁵³ 13.8.1622 leste Povel Kristensen Trane et dokument i retten der han overlot Nygård til broren Kristen Trane (d.y.).⁵⁴ I 1680 framla Jens Godtzen skjøtet på Nygård fra 1581 og skjøtet til Kristen Trane d.y.⁵⁵

Målsatt skisse over Mortensgård (Skagen 32) ut fra beskrivelsen i 1576.
Skissen er laget av Arne Kvitrud.

De sørligste delene av Skagen Brygge Hotell med Skagen 32 og 34 sett fra Valberget.
Fotograf: Arne Kvitrud i 2012.

Eiendommen (Skagen 39) opp trappa kan ha vært hustru Beretes stekerhus. Huset og muren ble revet i 1937.⁵⁸ Den store steinen som ble omtalt i 1576, kan være en av steinene vi ser i grunnmuren. *Fotograf er ukjent.*

SKAGEN 39

Som det framgår av dokumentet fra 1576 hadde hustru Berete et stekerhus over gata nord for Skagen 32.⁵⁶ Trolig var dette er frittstående hus. I 1620 betalte Søren Jensson åtte slette mark og en skilling i leie til domkapitlet i Stavanger av hustru Beretes grunn.⁵⁷ Tituleringen «hustru» viser til at hun var adelig.

UNDER VALBERGET – NORD FOR SKAGEN

Det neste huset på sjøsiden var Wennikes gård.⁵⁹ Wennike Johansdatter var i 1567 skatteytter og betalte sju mark i grunnleie til kongen.⁶⁰ Hun eide også ei jekt som gikk til Bergen.⁶¹ Grensen mellom Nygård og Wennikes gård var også skillet mellom der domkapitlet og kongen var grunneiere.

Det er ikke grunnlag for å si at eiendommene nord for Skagen var eldre enn 1500-tallet.

HVORFOR BLE SKAGEN BEBYGD?

Innerst i Vågen og ut til Skagen 18 var det ei strand.⁶² På 1000- og tidlig på 1100-tallet rodde en trolig båtene opp på stranda og vasset i land. Med kirkebyggingen fra 1100-tallet fikk en behov for å ta imot større båter. En bygde seg ut i Vågen med hjelp av trekasser,⁶³ som en fylte med stein. Mellom kasene brukte en fyllmasser.⁶⁴ Tømmeret i trekassene ble hogd mellom 1120 og 1150.⁶⁵ Utfyllingene var mellom det som i dag er restaurantene Burger King (Torget 7) og Egon (Strandkaien 2). Ved Skagen 3 var det lagt ut en grusfylling på stranda, kanskje på 1200-talet, men i Skagen 4 og 4a er det ikke tegn til utbygginger fra middelalderen. På 1400-tallet kastet en fortsatt boss i sjøen her. En kan ikke utelukke sjøhus mellom Skagen 3 og Skagen 18, men de har ikke satt fra seg spor som en har funnet til nå.

Etter hvert økte behovet for å ta inn større båter. Etter mitt skjønn er det slik vi må se for oss hvorfor en fikk hus på Skagen, et godt stykke unna annen bebyggelse. Her var det dypere, og en trengte ikke bygge langt ut i sjøen for å få sjøhus som kunne ta imot handelsfartøy. Samtidig kunne en løfte varer rett inn og ut av sjøhusene, uten å måtte mellomlagre på en kai. I tillegg bidro avfallstømningen innerst i Vågen også til å gjøre vanndybden mindre der. En slik utvikling ser en også i andre byer i Norge.

Vi vet ikke om at det var bebyggelse på Skagen før 1296. I 1296 omtales presten Ingemund av Skagen, så Skagen kan ha vært utbygd av prestene i Domkirken for å ivareta deres handelsinteresser. Det kan også være at striden mellom biskop Arne og korbrødrene ved domkirken, bidro til at korbrødrene valgte å bygge ut på Skagen. Dokumentet fra 1296 var ett av mange i denne striden.

Tingmøter ble holdt på Skagen på 1300-tallet, så det var egnede lokaler. Det tyder igjen på at det var byens overklasse som slo seg ned her. Det ser vi også av hvem som hadde bygårdene på 1500-tallet. Mange av dem var adels- eller embetsmenn. Eiendommene må ha vært attraktive, og da er det vanskelig å se for seg annet enn at det var vanndybden som var styrende.

Vi kjenner ikke Skagen i en eneste kilde fra 1400-tallet, før navnet dukker opp igjen i 1510. En beskriver ofte folketallsutviklingen i Norge som økende fra vikingtiden til pestene startet i 1349, med et minimumstall omkring 1520. Så vokste folketallet, til nivået fra før 1349 ble passert en gang på 1600-tallet. Det var likevel forskjeller fra sted til sted. Folketall i Stavanger kan ha vært på sitt laveste omkring 1500-1510, og med en kraftig vekst fra ca. 1550.

Skagen kan ha vært øde på hele 1400-tallet, men det er lite trolig.

Kogger, holker, jekter, busser, kreierter og knarrer ble brukt til handelsfartøyer i Nord-Europa. De hadde ulike bruksområder og størrelse. Hvilke fartøyer som ble brukt i Stavanger vet vi ikke så mye om. I 1303 eide Utstein kloster en busse som fraktet varer til England. I 1407 omtales en engelsk kreierte i Egersund. Biskop Audun hadde i 1438 et skip som gikk til Østersjøen, men uten at skipstypen framgår. Typiske kystfrakteskip hadde i perioden 1000-1300 en dypgang på 0,8-1,2m og havgående skip 1,3-1,5m. Et skip i Bergen fra slutten av 1100-tallet hadde et dypgående på 2,2m. Endre Elvestad mente at de største skipene i høymiddelalderen måtte ha en vann- dybde på 3-4m før de la til en brygge. Vanndybden ved Skagen 28-32 var 1,4-2,4m inne ved sjøhusene i 1898, men økte raskt utover. Innerst i Vågen varierte dybdene ved kaiene på 1800-tallet fra 0,4 til 1,7m og det var lang- grunt. Skagen kunne ta imot de fleste skipene, men ikke alle.

I 1567 hadde som nevnt, Wennike Johansdatter og Torgjer Sauskinn jekter som gikk til Bergen. Også de andre skipene vi kjenner til dro mellom Rogaland og Bergen var jekter. I første halvdel av 1600-tallet var jekter eid av borgere i Stavanger, mellom to og seks lester. En lest tilsvarte et lastevolum på 12 tønner korn. Så det var relativt små skip. Utenlandske skip fortollet også varer i Rogaland i 1567, men uten at skipstypen ble oppgitt. I 1597 bestilte tre borgere i Stavanger herunder Kristen Trane, et skip på 40 lester med to master. Større skip ble i første halvdel av 1600-tallet i Stavanger omtalt som skute (mellom fire og 24 lester), kreierte (ti til 40 lester) og skip (20 til 95 lester). Vi kan se for oss jektene som kystfraktefartøy, mens flere av de andre kunne brukes til havgående trafikk.

Kristen Tranes enke, Karen Povelsdatter betalt i 1602-03 fem skilling i leding. Etter byvedtektene for Stavanger fra 1594 skulle det betales leding på en skilling for hvert par hus, for hver mannsperson og for hver enke. Hun skattet da for fire hus, trolig Ytre Skagen, Erik Rosenkranz' gård, Mortens- gård og Nygård, som jeg har vist over at Kristen Trane eide. Kristen Trane var også den største importøren i byen, og drev handel med England. Å kon- trollere så mange bygårder nær hverandre ga mye lagerplass og enkel logis- tikk for handel i stort omfang.

OPPSUMMERING

Stedsnavnet Skagen ble i middelalderen brukt om et mindre område under Valberget. Senest på 1200-tallet ble Skagen bebygd, kanskje bare som en bygård. Årsaken til at en fikk bebyggelsen var trolig behovet for å kunne ta inn større skip, enn hva som var mulig innerst i Vågen. Det kan også være at utbyggingen var knyttet til stridighetene mellom korbrødrene og biskop Arne.

I første halvdel av 1300-tallet skilte en mellom Ytre, Midtre og Indre Skagen. Skagen var trolig bosatt sammenhengende fram til 1500-tallet, men Midts- kagen ble borte. Erik Rosenkranz' gård og Mortensgård ble tatt i bruk som gårdsnavn på 1500-tallet. I andre halvdel av 1500-tallet ble bebyggelsen ut- videt nordover, og Kristen Trane kjøpte opp Nygård og hele Skagen. Skagen var et viktig handelssenter i byen.

SUMMARY

Skagen in Stavanger was until the 17th century used as the name of a limited area under the Valberget hill in Stavanger. The area was owned by the clergy at the Stavanger cathedral.

Skagen was inhabited not later than in the 13th century. The main reason was to allow larger ships entering, because the sea level was deeper than in the inner part of Vågen. It became an important merchant area in the town. There were three properties at Skagen in the middle of the 14th century. During the 16th century the inhabited area expanded northwards, and the Trane family became owner of the whole Skagen.

Forkortelser

AMS = Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger (Jeg har brukt den eldre forkortelsen til Arkeologisk Museum i Stavanger); **DN** = Diplomatarium Norwegicum; **NHD** = Norske Herredags Dombøker; **NLR** = Norske lensregnskapsbøker; **NRA** = Riksarkivet i Oslo; **NRN** = Norsk Riksregistrarer; **PA** = Privatarkiv; **RN** = Regesta Norvegica; **SAK** = Statsarkivet i Kristiansand; **SAS** = Statsarkivet i Stavanger; **SBA** = Stavanger byarkiv.